

Piirteitä Budapestin fennougristikongressista

Budapestin kongressi oli ensimmäinen fennougristikongressi, jossa esitelmät oli ryhmitelty teemoittain eri sektioissakin. Aamupäivä oli kussakin sektiossa varattu päivän pääesitelmälle. Se oli lähetetty painettuna osanottajille jo kuukausia ennen, ja siitä oli pyydetty joukko lausuntoja eri maiden asiantuntijoilta, myös useilta suomalaisilta; kommentteja voivat esittää muutkin osanottajat. Avajaisistuntoon oli sijoitettu prof. *Lóránd Benkő*n Kielen elävä menneisyys -niminen esitelmä, jossa tarkasteltiin unkarin kielen kehitystä. Tämän kielen tutkijoillahan on käytettävissään poikkeuksellisen runsaasti vanhoja kielenmuistomerkkejä, ja näistä prof. Benkő ammensi esimerkkiaineistoa. Yhteen arvokkaaseen kielenmuistomerkkiin saatiin tutustua samassa istunnossa

musiikin välitykselläkin, kun *Laura Faragó* esitti muinaisunkarilaisen Marian itkun. Iltapäivisin pidettiin eri aiheista 20 minuutin esitelmiä. Tällöin tarkasteltiin mm. seuraavanlaisia teemoja: dialektologian menetelmät, muinaisunkarin kielien muodostuminen, koneellisten menetelmien soveltaminen fennougristiikkaan ja suomalais-ugrilaisien kielten muodostuminen. Lisäksi kuultiin vapaasti valittuja esitelmiä, joilla ei ollut ennalta suunniteltua yhteistä tematiikkaa.

Kaikille sektioille yhteisiä plenaari-esityksiä oli kaksi. Ensimmäisen niistä piti Unkarin tiedeakatemian jäsen prof. *György Lakó* aiheenaan Teitä ja metodeja suomalais-ugrilaisissa tieteissä. Hänen esitystään voisi nimittää historiallis-vertailevan fennougristiikan puolustuspuheeksi. Esitelmä oli luonteeltaan perinteelliseen fennougristiikkaan kohdistetun kritiikin kritiikkiä, mutta samalla tuotiin selkeästi esiin tämän tieteenhaaran tärkeimpiä saavutuksia suunnilleen viime vuosisadan puolivälistä alkaen sadan vuoden ajalta. Tuonaikaista fennougristiikkaa on moitittu mm. deskriptiivisten töiden laiminlyönnistä, yleiskatsauksellisuuden puutteesta ja lauseopillisten tutkimusten syrjinnästä. Akateemikko *Lakó* osoitti kuitenkin vakuuttavien esimerkein, että tällaisten yleistävien väitteiden esittäminen viittaa asiantuntemattomuuteen. Fennougristiikan ei tarvitse lainkaan hävetä saavutuksiaan myöskään vertailevan indoeurooppalaisen kielentutkimuksen rinnalla. Olipa E. N. Setälä fonologi jo ennen fonologeja. Fennougristiikassa kiinnitettiin myös varhain huomiota elävään kieleen ja murteisiin, joiden on niin ikään sanottu jääneen huomiotta. Jos *Lakó*n tarkastelupiiriin olisivat kuuluneet viime vuodetkin, hän olisi voinut todeta suhtautumisen murteisiin päässeen sellaisenkin perversion asteelle, että murteisiin väitetään kiinnitettävän liikaa huomiota. *Lakó* esitti käsityksensä, että hyödyllisempää kuin kaivella perinteisen fennougristiikan heikkouksia olisi laatia tämän tieteenalan yhtenäinen historia. Jo *Lakó*n

lyhyen yleiskatsauksen pohjalta voi maalikkokin päätellä, että ns. perinteellisen tutkimuksen kaudella on fennougristiikassa ja uralistiikassa saavutettu paljon sellaisia tuloksia, joiden arvo ei koskaan häviä.

Toisena plenaariesitelmänä kuultiin akateemikko *Kustaa Vilkkunan* esitys Kieliraja, etninen raja, kulttuuriraja. Esitelmäitsijä korosti, että nämä rajat eivät nykyisen käsityksen mukaan suinkaan välttämättä lankea yhteen — 50 vuotta sitten ajateltiin toisin, nimittäin että kieliraja ja etninen raja olisivat identtisiä ja kulttuuriraja seuraisi kielirajaa. *Vilkkuna* toisti ne käsityksensä, jotka hän on esittänyt etnografisten ilmiöiden levinneisyyteen, kulttuurirajoihin vaikuttavista seikoista jo vuosikymmeniä sitten. Niistä ovat tärkeimpiä ympäröivän luonnon ilmiöt, uskonnolliset ja hallinnolliset rajat sekä uusi tekninen keksintö, kulttuurinnovaatio. Näitä faktoreita valaistiin usein esimerkein. Kielirajakin on itse asiassa kulttuuriraja, tosin toisentyypinen kuin edelliset. Kielirajaa on normaalisti vaikeampi ylittää kuin mitään toista kulttuurirajaa, ja siksi kielirajat ovat yleensä säilyneet selvimmin ja kauimmin. Kaikkia nykyisiä kielirajoja ei voi kuitenkaan verrata muihin kulttuurirajoihin. Kysymykseen, lankeaako etninen raja yhteen kielirajan kanssa, voidaan *Vilkkunan* mukaan vastata sekä myönteisesti että kielteisesti. *Vilkkunan* esitelmässä oli toisenkinlaista rajankäyntiä tai pikemminkin rajanylitystä. Esitelmäitsijä sanoi ehtimiseen panneensa merkille, että asian, ilmiön tai esineen nimi ja siihen liittyvä muu kielienaines ovat ilmiön alkuperän, historian ja kehityksen tutkimuksessa yhtä tärkeitä kuin asia tai ilmiö itse, usein jopa ratkaisevia. Kielien ilmaisujen ja sanojen merkitysten levikkikartat ja sanojen etymologiat kuuluvat *Vilkkunan* mukaan etnologisen tutkimuksen tärkeimpiin apuneuvoihin. Mutkikkaiden kielien ja kulttuurirajojen muodostuminen kehottaa esitelmäitsijän mielestä tiiviiseen yhteistyöhön suomalais-ugrilaisen tutki-

muksen koko rintaman leveydeltä.

Kongressin keskeisiin teemoihin kuului myös kantakielen käsitteen selvittely. Neuvostoliittolainen akateemikko *Boris Serebrennikov* tarkasteli aluksi tämän käsitteen historiallisia vaihteluita. Sen teorian perustajana, joka katsoo indoeurooppalaisten kielten polveutuvan yhteisestä kantakielestä, on pidettävä August Schleicheria. Vastaava kunnia fenno-ugristiikassa on annettava János Sajnovicsille ja Sámuel Gyarmathille, eikä huomiotta ole jätettävä József Budenziakaan, suomalais-ugrialaisten kielten ensimmäisen vertailevan kieliopin laatijaa. Noista ajoista alkaen monet tutkijat pitivät tärkeimpänä historiallisvertailevien tutkimusten tekemistä, jotta olisi voitu rekonstruoida eri kieliperheiden kantakieliä. Pian ilmaantui kuitenkin myös Schleicherin liiaksi yksinkertaistettuina pidettyjä teorioita vastustavia näkemyksiä, kuten Schmidtin aaltoteoria. Myös eräät muut tutkijat asettuivat vastustamaan kantakielen käsitettä. Serebrennikov mainitsi mm. neuvostoliittolaiset Marrin ja Meštšaninovin sekä eräitä espanjalaisia ja italialaisia nimiä. Marrin tavoin Nikolai Trubetzkoykin katsoi, että sukukielten ryhmä saattoi muodostua keskenään vieraiden kielten sekoituksesta. Omasta puolestaan Serebrennikov ei pidä kantakielen hypoteesin vastustajien esittämiä perusteita riittävinä. Hänen mukaansa kantakieli-käsitteelle voidaan antaa kaksi perusermerkitystä, nimittäin kantakieli luonnonilmionä, todellisuutena, ja kantakieli metodisena apukäsitteenä. Hän korosti, että ilman kantakielen mallia ei voi olla kielen historiaa eikä historiallista perspektiiviä. Historia alkaa vasta silloin, kun tarkastellaan kokonaisia kausia. Kantakielen mallin verraton etu on siinä, että se kykenee antamaan kokonaisuusesityksen sellaisesta kaudesta tai sellaisista kausista, joista ei ole mitään kirjallisia lähteitä. Esitelmöitsijä korosti, että toistaiseksi ei ole keksitty kantakielen tarjoaman mallin lisäksi mitään uutta menetelmää, joka voisi antaa suh-

teellisen tarkan kokonaisuusesityksen kielen kehityskausista, vaikka kielen historian tutkimuksessa käytetään muitakin metodeja, kuten статистиikkaa, typologiaa jne. — Useimmissa kommenttipuheenvuoroissa yhdyttiinkin Serebrennikovin ajatuksiin, ja vastustavia ääniä oli niin vähän, ettei alustaja loppupuheenvuorossaan katsonut löytäneensä niitä lainkaan.

Erittäin laajoja näköaloja avasi prof. *Aulis J. Joen* sektioesitelmä Sukulaisuus ja interferenssi Pohjois-Euraasian kielissä. Euraasia on maantieteellisesti niin epätasällinen käsite, että esitelmöitsijä sijoitti sen suunnilleen 40. leveysasteen tienoille. Tämän valtavan makroalueen kielten historiaa tunnetaan niin vaillinaisesti, että niiden keskinäiset sukulaisuus- ja vaikutussuhteet eivät ole täysin selvillä. Prof. Joen näitä kysymyksiä käsittelevä kriittinen yleiskatsaus perustui laajaan kirjallisuuteen ja aiheeseen liittyneiden kongressien ja symposiumien tarkkaan seuraamiseen. Esitelmöitsijä kysyi Björn Collinderin tavoin: onko uralilaisella kielikunnalla sukulaisia? Tarkastelusta ilmeni, että ollaan yhä taipuvaisempia pitämään jukagiiria jonkin itään vaeltaneen uralilaisen ryhmän jäänteinä; onpa Bo Wickman ehdottanut uuden nimityksen »uralo-jukagiirilainen kieli-perhe» käyttöönottoa. Ural-altailaisen teorian kannattajina Joki saattoi mainita Collinderin lisäksi esimerkiksi suomalaiset Martti Räsänen ja Pentti Aallon. Esitelmöitsijä viittasi myös eri menetelmiin, joiden avulla näitä kompleksisia kysymyksiä voidaan lähestyä, ja mainitsi mm. lainasanatutkimuksen, areaalilingvistikan, onomastiikan, arkeologian ja antropologian. Keskustelussa kiinnitettiin huomiota kielitypologian tarjoamiin mahdollisuuksiin. Tähän suuntaanhan on edennyt Péter Hajdú Tallinnan kongressiesitelmässään. Prof. Joki huomautti kuitenkin, että esim. Euroopan kielten suffiksikehityksissä on havaittavissa samankaltaisia suuntauksia, jotka ovat ehkä eräänlaisia universaali-ilmiöitä. Kielen

universaalit taas selittyvät usein siten, että ne johtuvat areaalitekijöistä ja interferenssi-ilmiöistä, joskus jopa muodin oikusta.

Yhtenä kongressin teemana oli verbi ja sen lauseoppi. Tästä aiheesta esitti alustuksen göttingeniläinen professori *Wolfgang Schlachter*. Hänen esityksensä oli hyvin abstrakti, yleiskielitieteellinen, ja laatija ilmoittikin pyrkivänsä yleispätevyyteen. Verbin toiminnan kuvaamisessa Schlachter otti avuksi tietyt parametrit, nimittäin lingvistiset, kognitiiviset ja pragmaattiset. Näistä ovat lingvistisiä mm. puhetapahtuma ja konteksti, kognitiivisia käsite- ja ajatussisältö ja ajatuskonteksti, pragmaattisia taas keskustelua ja puhetilanne ja asiakonteksti. Näiden kategorioiden valossa Schlachter antoi monia yleisiä selityksiä, esim. että vain 1. ja 2. persoonan persoonapronominit viittaavat keskustelutilanteeseen, 3. persoonan pronomini jää ulkopuolelle. Tämä ilmenee suomalais-ugrilaisen verbin morfologiassa siten, että presensin 3. persoonassa enimmäkseen poikkeaa muista eivätkä 1. ja 2. persoonan muodot koskaan lankea yhteen. Ja edelleen: kolmea henkistä peruskykyä, ajattelua, tahtomista ja tuntemista, vastaavat kielellisinä suorituksina esitys (*Darstellung*), vetoamus (*Appell*) ja tiedotus (*Kundgabe*). Myös moduskategorioidiin voidaan ulottaa tämä paralleelisuus: esitys ja indikatiivi ovat tunnusmerkittämiä ja siksi usein merkittämiä systeemin jäseniä. Käsitteiden *langue* ja *parole* ero taas olisi määriteltävissä ehkä siten, että kaikki mikä ei ilmaisussa riipu asiatilanteesta, kuuluu käsitteeseen *langue*. Lauseoppiinkin voidaan parametriselitystä soveltaa; Schlachterin mukaan sivulause on päälauseelle asiakontekstia mutta sivulauseella ei ole relevanttia asiakontekstia. Tästä selittyisi sivulauseiden abstraktisuus ja siten myös niiden myöhäinen muodostuminen.

Schlachterin ajatusten yleisluonteisuudesta ehkä johtui, että useat kommenttipuheenvuorot liittyivät melko löysästi

alustukseen. Slaavilaisia kieliä puhuvat tutkijat saivat tilaisuuden muistuttaa verbin aspektikategoriasta. Virolainen *Helmi Neetar* esitti viroin murteista kiintoisia esimerkkejä *da*-infinitiivistä attribuuttina, esim. *müüa loom* 'myytävä eläin'. Eduard Vääri taas mainitsi liivin vierasperäisiä ä verbiprefikseistä. Kriittisimminkin Schlachterin alustukseen suhtautui prof. Paavo Siro.

Suomalaisista lingvistiikan sektiossa esitelmöineistä *Pauli Saukkonen* käsittelee stilistiikan tilastollista tutkimista, *Antti Sovijärvi* unkarin kielen alveopalataalien spektrografista analyysia, *Aimo Turunen* itämerensuomalaisten kielten synkopeeta ja apokopeeta, *Kalevi Wiik* suomen kielen infiniitivikonstruktioiden generoimista ja *Seppo Suhonen* liivin ja vepsän deskriptiiviverbien luonteenomaisia piirteitä. *Eeva Kangasmaa-Minn* oli ilmoittanut aiheeseen suomalais-ugrilaisten merkitystunnustusten ekonomian, mutta hänen esitelmänsä jäi pois väärinkäsitysten vuoksi. Dialektologian esitelmistä mainittakoon, että *Pertti Virtarannan* mukaan Sääksmäen Ritvalan helkavirret, erityisesti Inkerin virsi, ovat Inkeristä päin Hämeeseen tulleita. *Arvo Laanestin* tarkastelun kohteena olivat Inkerinmaan mutkikkaat kielisuhteet. Siellähän on vuosisatoja puhuttu vatjaa, inkeroista ja suomea. Laanest toisti jälleen sen epäilynsä, että itävatjan loppu-*k*, jota on yleisimmin pidetty alkuperäisen kannan jatkajana, ei olisikaan niin vanhaa perua vaan lainaa inkeroisesta.

Jos koettaisi luonnehtia lingvistiikan sektorin esitelmiä, voisi ehkä sanoa, että eniten olivat esillä semantiikka, dialektologia ja koneelliset tutkimusmenetelmät. Fonologiaa ei kovin paljon käsitelty, mutta sitä koskevaa työtä oli paljon tehty ikään kuin hiljaisuudessa. Parhailaan on näet menossa uralilaisten kielten fonologinen analyysi, ja tämän työn ensimmäinen osa voitiin lopettajaisistunnossa luovuttaa kongressin presidentille *Gyula Ortutaylle*. Analyysityö jatkuu, ja Suomestakin on mukana useita henkilöitä.

Pitkäaikaisen työskentelyn jälkeen on saanut työnsä valmiiksi myös transkriptiokomitea.

Varsin hedelmällisiä vaikutteita näyttää unkarilainen merkityksenanalyysi saaneen Budapestissa valmistettavan Uralilaisten kielten etymologisen sanakirjan aineistosta. Sen pohjalta oli erilaisin menetelmin pyritty jopa merkityso pillisiin universaaleihin. *Marianne Sz. Bakró-Nagy* selvitteli 800 etymologian pohjalta, millainen on ollut uralilaisen kantakielen morfosemanttinen rakenne, ja *Charles F. Carlson* pohti, miten olisi semanttisesti rekonstruoitavissa suomalais-ugrilainen kantakieli. *Ferenc Kiefer* tarkasteli unkarin adjektiivien semanttista luokittelua, ja *Liselotte Hartung* käsitteli infinitiivikonstruktioiden semantiikan ja morfologian suhdetta. *Ferenc Molnária* taas kiinnostivat suomalais-ugrilaiden etymologioiden semanttiset paralleelit.

Fennougristiikan kannalta hyvin positiivisia olivat ne ehdotukset, joita prof. *Alo Raun* teki uralilaisia kieliä koskevan aineiston käsittelyn ja vaihdon edistämiseksi. Hänen mielestään pitäisi olla jokin eri maiden keskus, joka vastaisi julkaisujen bibliografiaa koskeviin kysymyksiin. Edelleen pitäisi jouduttaa suomalais-ugrilaiden kielten sanakirjojen ja aineskokoelmien julkaisemista, ja erityisesti harvinaisten kielten osalta tulisi olla kansainvälinen julkaisuohjelma.

Kongressin aikana nauhoitettiin myös unkarilaisia kirjailijoita Pertti Virtarannan johdolla siten, että useat kirjailijat lukivat tuotantoaan ääninauhaan. Tästä aineistosta on tarkoitus koota uusi osa SKS:n sarjaan Näytteitä uralilaisista kielistä, jossa juuri kongressiviemisiksi ilmestyi etäsukukielten ja viron kirjakielen näytteitä.

Fennougristikongressi ei olisi maineensa veroinen ilman *Matti Kuusen* johtamaa kansainvälistä sananparsiseminaaria, ja se järjestettiin tälläkin kertaa. *Vilmos Voigt* korosti sananlaskujen yleisen teorian kysymyksiä käsittelevässä alustuksessaan strukturalististen tarkastelutapojen mer-

kitystä. *Matti Kuusi* puolestaan repliikissään kehotti olemaan unohtamatta vanhaa kunnan maantieteellis-historiallista metodia.

Loppuistunnossa lingvistiikan sektion puheenjohtaja, Unkarin tiedeakatemian kirjeenvaihtajajäsen *Peter Hadjú* selosti kansainvälisen fennougristikomitean istunnon päätöksiä. Oli mm. päätetty tutkia, voitaisiinko perustaa uusi kansainvälinen uralistiikan aikakauslehti ja pyrkiä järjestämään entistä enemmän fennougristiikan symposiumeja. Samassa istunnossa akateemikko *Kustaa Vilkuna* esitti kutsun saapua seuraavaan FUKongressiin Suomen Turkuun v. 1980.

Seppo Suhonen